

Тема 1. Възникване и същност на кооперацията.Теории и школи.Кооперативни ценности и принципи и тяхното развитие.

I.Същност на кооперацията

Кооперацията е сдружение на физически лица с променлив капитал и с променлив брой членове, които чрез взаимопомощ и сътрудничество осъществяват търговска дейност за задоволяване на техни икономически,социални и културни интереси. Кооперацията е юридическо лице. Доброволно се образува кооперация,доброволно е членството в нея, доброволно е напускането ѝ. В нея могат да членуват малоимотни стопански субекти, хора от различни съсловия, в т.ч. и заможни.

В кооперацията главната фигура е кооператорът. Чрез дейностите си тя задоволява неговите конкретни нужди, грижи се за материалното му благосъстояние,за условията му на живот,за неговото духовно и нравствено издигане. Кооперацията носи на своите членове полза не според вноса от тях капитал,а според използването на услугите на кооперативното предприятие. Придобитата печалба от стопанските операции не се разпределя като печалба на капитала-говори се за разпределение на ползи от кооперацията.Най-голямата отличителна черта на кооперацията от акционерното дружество е отричането на печалбата като самоцел.

Кооперацията е стопанско предприятие, целите на което са повдигане (подпомагане) стопанството на нейните членове. Шулце-Делич създава популярни банки,за да кредитира дребните и средните стокопроизводители в града да не се разоряват и да упражняват занаята си при тогавашната конкуренция. Кооперацията не би съществувала, ако членовете нямат икономическа изгода от нея.

II.Възникване на кооперацията

1.Социално-икономически предпоставки за възникването на кооп.в Англия и в света.

Възникването на кооперацията става възможно, когато започват установяването на капитализма върху разрушеното феодално стопанство и първоначалното натрупване на капитала, извършват се индустриалният преврат и преминаването от натурално и полунатурално стопанство към пазарно, поставя се началото на интензивното развитие на стоково-паричните отношения.

Поставя се началото на фабричното машинно производство.Обогатяващите се стават притежатели на средствата за производство,а обедняващите и разоряващите се попълват армията на наемните работници. Бързото развитие на едрото машинно производство допринася средствата за производство и размяна да станат собственост на фабриканти, земевладелци, търговци, банкери. Довчерашните селяни и занаятчии, изпитали участта на разоряването идват в града да търсят препитание, да продават своята работна сила и да купуват всичко за лично потребление. Те стават работници и падат под властта на промишления капитал.

В Европа индустриалният преврат започва в края на XVIIIв. Засилва се процесът на разоряване на дребните стокопроизводители, на дребните търговци, на свободните селяни, градските и селските занаятчии.

Протестите на постепенно формиращото се работничество първоначално придобиват форма на единно социално движение. Работничеството води продължителна и упорита борба за правото да образува свои сдружения, чиято цел е да търси изход от тежкото материално положение и да се защитават интересите на тази класа хора.

В Англия например, където индустриалният преврат завършва най-напред-в края на 40-те години на XIXв., където към средата на XIXв. градското население се изравняват,работничеството извоюва правото на сдружения след 175-годишна борба. Във Франция за това са били необходими 59 години. В Белгия това става през 1966г., а в Испания-през 1868г.

Първоначално кооп.движение е част от единното социално движение на работничеството, едва по-късно се отделя като самостоятелно. Но 50-60 години по-късно след образуването на първите кооперации, те получават юридически гаранции. Първите закони за кооп.се приемат: в Англия - през 1852г., във Франция - през 1867г., в Германия-през 1868г., в България -през 1907г.

Специалните закони за кооп. дават силен тласък на кооперативното развитие в отделните страни. Първо, с тях се определя кооперативната самоличност,разграничава се кооперацията като юридическо лице от другите стопански структури и форми на собственост в пазарното стопанство. Второ, вече могат свободно да се тълкуват кооперативните ценности и принципи.Трето, премахват се изкуствените прегради пред кооперацията, насърчава се кооперативното развитие.

2.Идейно предпоставки за възникването на кооперациите

Възникването на кооп.става възможно, когато се създават необходимите за това социално-икономически и идейни предпоставки. Последните са свързани с всички напредничави идеи на онова време, разпространявани от хуманисти, мислители утописти и пр. Идейната основа на кооп.не се формира изведнъж. Тързи се връзката ѝ с първите опити за сдружаване на хора за задружен труд и взаимопомощ, ползата от които остава трайна следа в човешкото съзнание. Такива са предвесниците на кооп.,които се отнасят към времето от преди около 3 хил.години в древен Египет, Гърция и Рим, по-късно през средните векове, през Късното Средновековие и т.н.Най-значително е влиянието на ученията на социалутопистите.

3.Влияние на критичния утопичен социализъм.

Социалутопистите патуват за общност, където ще се установят социалната справедливост, свободата, демокрацията, равноправието.

Представителите на критичния утопичен социализъм са Сен Симон, Шарл Фурие и Робърт Оуен. Всеки от тях мечтае за общност - например Фурие за фаланга, а Оуен за община, наричана още колония, комуна и дори кооперативна община, където ще се установи нов ред, различен от реда в капиталистическото предприятие.Създадените от Оуен общини пропадат поради организационни причини и трудности,свързани с капиталистическото обкръжение. Последователите им се стараят да направят приложими идеите на своите учители.

Истинската кооперация се създава като нова икономическа и социална система,която успява,защото притежава качествата жизнеспособност и дееспособност и може да се защити в конкурентната борба с другите стопанскоправни субекти и форми на собственост в пазарното стопанство.

4.Възникване на кооперациите в Европа.

Кооперацията възниква най-напред в Европа. Оттук кооперативните идеи проникват в Северна и Южна Америка, Азия и Африка. Индустриалният преврат обхваща най-напред икономиката на европейските страни. В Европа най-напред се формира работничеството в резултат от бързото развитие на едрото машинно производство. Тук най-напред производството и потреблението напълно загубват своя натурален и полунатурален характер. Задоволяването на търсенето на храни, облекло, стоки за бита, жилищни и транспортни услуги и т.н. се превръща в остър икономически и социален проблем.

В Англия търговския капитал, който има гарантирани доходи, не откликва на нуждите на бързоразтящото градско население.Промисления капитал се възползва от обстоятелството, от недостига на потребителски стоки и услуги и от липсата на мощен оперативен апарат за задоволяване на масовото потребителско търсене. Той налага на своите работници да купуват стоки от откритите от него магазинчета и да наемат жилища по цени с 25-30% по-високи, отколкото предлагат търговците. По тези причини потребителните кооп.възникват най-напред в Англия,след това в Белгия, Холандия, Швейцария, Франция и в други страни. Целта е да се противопостави потребителната кооперация на монополното право на работодателите да експлоатират работничеството и по линията на личното потребление. Потребителните кооперации закупуват на едро зърно и брашно, строят мелници, произвеждат хляб, който продават на по-ниски цени в интерес на своите членове.

При такива условия възниква **Рочдалската потребителна кооперация** в Англия. Най-много при нея се цени наличието на писмен устав, в който са записани целите и принципите, онова което трябва да се съди за истинската същност и характера на кооперацията.

В Англия по примера на Рочдалската потребителна кооп(1844г.), се образуват над 400 кооперации. За кратко време се създават тяхни центрове. Образуват се две централи за покупка на едро: английската и шотландската. През 1869г. се учредява Английският кооперативен съюз. Към него се създават два отдела – банков и застрахователен. Потребителната кооперация става мощна кооперация в Англия с развит търговски апарат, със значително собствено производство, със собствена банка, със собствени плантации в Индия, на остров Цейлон и в Африка.

В другите страни на Европа също възникват кооперации, те възприемат модела на Рочдалската потребителна кооперация, учат се от него. От значение е и фактът, че в началото и особено в средата на XIXв. силно се влошава положението на работничеството в големите европейски страни. Работният ден продължава 14-16 часа. Широко се използват женският и детският труд, за които се заплаща по-ниско. Поскъпва поддръжката на живота. Потребителските стоки не само достигат, но често са и с лошо качество. Поради тези причини работниците прибегват към различни форми на сдружения, клубове, съюзи-легални и полулегални. Именно при такива обстоятелства в Англия, по-късно и във Франция, Германия и в други страни възниква кооперацията. В края на XIXв. кооперации възникват и в Италия, Испания, Швейцария, Русия и т.н. Те са без устава, съществуват кратковременно. До създаването на кооперативното законодателство в Англия според съществуващите закони работниците получават заплата, от която се отчисляват покупките на продоволствени стоки и наемът на жилището, предоставени им от работодателите. Така е до 1851г., когато тази система се отменя за някои категории работници, но съществува открито или тайно до 1877г. Едва през 1877г. правителството на Англия ликвидира монополното право на работодателите да господстват над личното потребление на работниците.

За възникването на Рочдалската потребителна кооперация принос има и д-р Уилям Кинг (1786-1865)-един от многото теоретици, които си поставят задачата да направят практически приложими идеите на социалутопистите. Създадените от него потребителни кооперации носят названието Брайтъновска насока. Възгледите му са: първо, да се открие кооперативен магазин, когато се наберат достатъчно средства, да се организира кооперативно производство и накрая, след като се замогне кооперацията, да се закупи земя и да се образува община. Брайтъновската насока обаче е изпълнена с вътрешни раздори поради разнородния социален състав на членовете и не устоява на жестоката конкуренция.

В кооперативното движение на Англия определена роля играят християнските социалисти-деятели от църквата. Приносът им не се изразява в образуване на много кооперации, а в борбата им в парламента за приемане на първия кооперативен закон(1852г.)и за неговите корекции(1862г.). Освен това продължително време християнски социалисти оглавяват английското кооперативно движение.

Франция тръгва по-късно от Англия по пътя на капиталистическото развитие. Когато в Англия завършва индустриалният преврат, във Франция преобладава дребностоковото производство в областта на промишлеността, земеделието и занаятчийството. Две трети от населението на Франция живее в селата. Ръчният труд преобладава в традиционните отрасли като производство на луксозни предмети, екипажи, шивачество дори в големите предприятия. В средата на XIXв. във Франция започват да се появяват големи фирми и компании. Занаятчиите масово се разоряват. Именно, за да се задържи процесът на разоряване на занаятчиите се образуват производителни кооперации. За дълги години Франция е класическата страна на производителните кооперации в областта на занаятчийството.

Докато в Англия най-силно влияние имат възгледите на Оуен, във Франция такава роля играят идеите на Фурие. Видни теоретици на производителните кооперации са Филип Буше и Луи Блан.

Кооперативното движение в Германия започва да се развива някъде между 1840-1850г. Влияние оказват кооперативните идеи, пренесени от Англия и Франция. В Германия се основават кредитни, пласментно-снабдителни, пласментни и други видове кооперации. Оригиналният принос на Германия са кредитните кооперации от двата типа: в селата земеделските кредитни кооперации с идеолог Фридрих Райфайзен, а в градовете – градските кредитни кооперации, или т.нар. популярни банки, с идеолог Шулце-Делич. В селата кредитни кооперации образуват земеделците, а в градовете – дребните стопани, като участват дори средните градски съсловия. Кооперативният кредит действително спомага за задържане на процеса на разоряване на дребните стопани или на малоимотните и най-бедните, дава им възможност да упражняват занаята си, да устоят на жестоката конкуренция в пазарното стопанство.

В Русия първите кооперации се появяват в началотона XIXв., но масовото коопериране от класически тип е характерно за 90-те години на миналия век. От една страна, много голямо влияние оказва късната отмяна на крепостното право (1861г.), а от друга закъснява капиталистическото развитие. Капитализмът разорява милиони земеделци и занаятчии. Положението на работниците е много тежко. В градовете се основават потребителни и кредитни кооперации, а в селата-кредитни, заемоосигурителни, пласментно-снабдителни кооперации, артелни мандри и други.

Едни от първите пропагандатори на кооперативните идеи са революционерите демократи Н.Добролюбов и Н.Чернишевски.

През 1871г. е имало 73 потребителни кооперации, от които 69 в градовете и 4 в селата, няколко кредитни и занаятчийски кооперации. През 1911г. се създава Московска народна банка. Освен с кредитиране тя се занимава и с покупко-продажби. В края на 1917г. в Русия е имало 25хил. потребителни и 27,9хил. земеделски и кредитни кооперации и 188 кооперативни съюзи.

5. Пренасяне на кооп.идеи от Европа в другите континенти на света.

Северна Америка. Първата потребителна кооперация в САЩ възниква през 1845г. През 60-70-те години на XIXв. фермерите създават свои потребителни кооперации.

Латинска Америка. Възникването на кооперативното движение в Аржентина, Мексико, Чили, Ругвай и в други страни изпреварва това в САЩ. През 1876г. се образува първата работническа потребителна кооперация в работническата колония на Буена Висто в околностите на гр.Мексико.

Африка и Азия. В края на XIXв. и в началото на XXв. в английските и холандските колонии в Индия, Индонезия и Цейлон колонизаторите създават кредитни кооперации, за да увеличат постъпленията за колонизаторската администрация. През 30-40-те години на века се създават пласментно-снабдителни кооперации.

В Азия през 10-20-те години на века възникват първите потребителни кооперации. Само Египет е изключение, т.к. тук още през 1910г. има потребителни кооперации.

6. Предпоставки за възникване на кооперациите в България.

След Освобождението България се изгражда като страна на дребностоково производство с преобладаващо селско население, заето в примитивното земеделие.

Първата задача е да се унищожи турската феодална стопанска система и да се промени целият стопански живот на свободна България. Малцината едри земевладелци (3% от всички собственици на земята) притежават 24.7% от цялата обработваема земеделска земя, средните собственици (28,3%)-53%, а дребните собственици (68,7%)-едва 22,3% от цялата обработваема земеделска земя. Най-многочислени са градската и селската беднота. Земеделци и занаятчии се нуждаят от пари, но свободни капитали и кредитни институции няма. Старото лихварство се развихря.

Десятъкът в натура се заменя с преки данъци за сгради, занятие и др. Увеличават се и косвените данъци. През 1900г. отново се въвежда данъкът в натура, а по-късно се отменя под